

UZOQ MUDDATLI MAJBURIYATLARNING IQTISODIY MOHIYATI

Maxmudova Nigoraxon

Andijon davlat texnika instituti

Buxgalteriya hisobi va auditi yoʻnalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Maqolada uzoq muddatli majburiyatlarning iqtisodiy mohiyati, ularning turlari va moliyaviy hisobotdagi oʻrni tahlil qilinadi. Uzoq muddatli majburiyatlarning korxona faoliyatiga taʼsiri, ularni boshqarish usullari hamda xalqaro buxgalteriya standartlari (IFRS) asosida hisobga olinishi koʻrib chiqiladi. Oʻzbekiston iqtisodiyotidagi uzoq muddatli majburiyatlarning xususiyatlari, masalan, bank kreditlari, obligatsiyalar va lizing majburiyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu majburiyatlarning moliyaviy barqarorlik va investitsiya qarorlariga taʼsiri muhokama qilinadi.

Kalit soʻzlar: uzoq muddatli majburiyatlar, moliyaviy hisobot, xalqaro buxgalteriya standartlari, bank kreditlari, obligatsiyalar, lizing majburiyatlari.

Kirish. Uzoq muddatli majburiyatlar, kompaniyaning moliyaviy holatini belgilovchi muhim elementlardan biridir. Ular, odatda, bir yildan ortiq muddatga moʻljallangan qarzlar yoki majburiyatlar sifatida tushuniladi. Uzoq muddatli majburiyatlarning iqtisodiy mohiyati, ularning turlari va moliyaviy hisobotdagi oʻrni haqida batafsil maʼlumot berish maqsadida quyidagi jihatlarni koʻrib chiqamiz.

Uzoq muddatli majburiyatlar kompaniyaning moliyaviy barqarorligini taʼminlashda muhim rol oʻynaydi. Ular investitsiyalarni moliyalashtirish, yangi loyihalarni amalga oshirish yoki mavjud aktivlarni saqlab qolish uchun zarurdir. Uzoq muddatli majburiyatlar orqali kompaniyalar oʻz faoliyatlarini kengaytirish va rivojlantirish imkoniyatiga ega boʻladilar [1]. Masalan, yangi uskunalarni sotib olish yoki ishlab chiqarish quvvatlarini oshirish uchun uzoq muddatli kreditlar olinishi mumkin.

Uzoq muddatli majburiyatlar bir necha turga boʻlinadi:

- Uzoq muddatli kreditlar - banklardan yoki boshqa moliya institutlaridan olinadigan, odatda bir yildan ortiq muddatga beriladigan qarzlar. Bu turdagi majburiyatlar ko'pincha kompaniyaning o'sishi uchun zarur bo'lgan investitsiyalarni moliyalashtirishda qo'llaniladi.
- Obligatsiyalar - kompaniya tomonidan chiqarilgan va investorlar tomonidan sotib olingan qimmatli qog'ozlardir. Obligatsiyalar orqali kompaniya uzoq muddatli mablag'larni jalb qiladi va investorlar bilan kelishilgan foizlarni to'laydi.
- Uzoq muddatli ijaralar - kompaniya aktivlarni ijaraga olganda, bu majburiyatlar uzoq muddatli hisoblanadi. Ijara shartnomalari ko'pincha bir necha yilga mo'ljallangan bo'ladi.
- Pensiya majburiyatlari - kompaniyalar xodimlariga pensiya to'lovlarini amalga oshirish uchun uzoq muddatli majburiyatlarga ega bo'lishadi. Bu to'lovlar kelajakda amalga oshirilishi kerak bo'lgan mablag'lardir.

Uzoq muddatli majburiyatlar moliyaviy hisobotlarda alohida ko'rsatiladi va ular kompaniyaning umumiy moliyaviy holatini baholashda muhim ahamiyatga ega. Uzoq muddatli majburiyatlar balansda "Uzoq muddatli majburiyatlar" deb ataladigan bo'limda ko'rsatiladi va bu bo'limda ularning umumiy summasi, turli xil majburiyatlarning tafsilotlari (masalan, kreditlar, obligatsiyalar va boshqalar) aks ettiriladi [2].

Moliyaviy hisobotlarda uzoq muddatli majburiyatlar bilan bir qatorda, ularning foizlari va to'lov shartlari ham ko'rsatiladi. Bu investorlar va boshqa manfaatdor tomonlarga kompaniyaning moliyaviy barqarorligi va risk darajasini baholash imkonini beradi. Misol uchun, agar kompaniyaning uzoq muddatli majburiyatlari yuqori bo'lsa, bu uning moliyaviy yukini oshirishi va likvidlik muammolariga olib kelishi mumkin. Shuningdek, uzoq muddatli majburiyatlarning o'sishi yoki kamayishi kompaniyaning strategik rejalari va o'sish istiqbollarini aks ettirishi mumkin [3]. Investorlar va analitiklar bu ma'lumotlarni tahlil qilib, kompaniyaning kelajakdagi rivojlanishi haqida xulosa chiqarishlari mumkin.

Uzoq muddatli majburiyatlar korxona faoliyatida muhim rol o'ynaydi, chunki ular kompaniyaning moliyaviy holatini belgilovchi asosiy elementlardan biridir. Uzoq muddatli majburiyatlar, odatda, bir yildan ortiq muddatga mo'ljallangan qarzlar yoki majburiyatlar sifatida tushuniladi. Ularning korxona faoliyatiga ta'siri, boshqarish usullari va xalqaro buxgalteriya standartlari (IFRS) asosida hisobga olinishi haqida batafsil ma'lumot beramiz.

Uzoq muddatli majburiyatlar korxonaga bir necha jihatdan ta'sir qiladi. Birinchidan, ular investitsiyalarni moliyalashtirishda muhim ahamiyatga ega. Kompaniyalar yangi uskunalar, texnologiyalar yoki ishlab chiqarish quvvatlarini oshirish uchun uzoq muddatli kreditlar yoki obligatsiyalar chiqaradilar. Bu esa o'z navbatida, korxonaning ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga va bozor raqobatbardoshligini kuchaytirishga yordam beradi.

Ikkinchidan, uzoq muddatli majburiyatlar kompaniyaning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Biroq, agar uzoq muddatli qarzlar juda yuqori bo'lsa, bu kompaniyaning moliyaviy yukini oshirishi va likvidlik muammolariga olib kelishi mumkin. Shuning uchun, korxonalar uzoq muddatli majburiyatlarni boshqarishda ehtiyotkorlik bilan yondashishlari zarur.

Uzoq muddatli majburiyatlarni samarali boshqarish uchun bir qator usullar mavjud. Birinchidan, korxonalar o'z moliyaviy rejalashtirish jarayonlarini kuchaytirishlari kerak. Bu, kelajakdagi daromad va xarajatlarni hisobga olgan holda, qarz olish yoki investitsiya qilishda ehtiyotkorlik bilan yondashishga yordam beradi. Moliyaviy rejalashtirish orqali korxonalar o'z likvidlik holatini yaxshilash va qarzlarni vaqtida to'lash imkoniyatini oshirishlari mumkin.

Ikkinchidan, korxonalar uzoq muddatli majburiyatlarni diversifikatsiya qilish orqali risklarni kamaytirishlari mumkin. Masalan, turli manbalardan qarz olish yoki turli xil obligatsiyalar chiqarish orqali kompaniya o'z moliyaviy yukini tarqatishi va risklarni kamaytirishi mumkin. Shuningdek, korxonalar uzoq muddatli majburiyatlar bo'yicha monitoring va tahlil qilishni amalga oshirishlari zarur [4]. Bu jarayon orqali kompaniya o'z majburiyatlarini nazorat qilib borishi va zarur bo'lganda tuzatish

choralarini ko'rish mumkin. Bunga misol sifatida, majburiyatlarning foiz stavkalarini kuzatish yoki to'lov shartlarini qayta ko'rib chiqish kiradi.

Uzoq muddatli majburiyatlarning hisobga olinishi xalqaro buxgalteriya standartlari (IFRS) doirasida aniq belgilangan. IFRS 9 "Moliyaviy instrumentlar" standartiga ko'ra, uzoq muddatli qarzlar va obligatsiyalar balansda to'g'ri aks ettirilishi kerak. Bu standartlar asosida korxonalar o'z uzoq muddatli majburiyatlarini haqiqiy qiymat bilan ko'rsatishlari lozim.

IFRS 16 "Ijara" standarti esa uzoq muddatli ijaralarni hisobga olish tartibini belgilaydi. Ushbu standartga ko'ra, ijara shartnomalari asosida olingan aktivlar balansda ko'rsatilishi va ularga tegishli majburiyatlar ham hisobga olinishi kerak. Bu esa korxonalar uchun ijara shartnomalarini yanada shaffof va aniqroq tarzda ko'rsatishga imkon beradi.

O'zbekiston iqtisodiyoti, o'zining dinamik o'sishi va rivojlanishida, uzoq muddatli majburiyatlarga, masalan, bank kreditlari, obligatsiyalar va lizing majburiyatlariga muhtoj. Ushbu majburiyatlar iqtisodiyotning turli sohalarida moliyaviy resurslarni jalb qilish va investitsiya faoliyatini qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi.

Bank kreditlari - bu iqtisodiyotda eng keng tarqalgan uzoq muddatli majburiyatlardan biridir. Banklar, kredit berish orqali, tadbirkorlarga va kompaniyalarga o'z loyihalarini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan mablag'larni taqdim etadi [5]. O'zbekiston banklari, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlangan dasturlar doirasida, kichik va o'rta biznesni rivojlantirishga qaratilgan kreditlar taklif etadi. Bu kreditlar ko'pincha uzoq muddatli bo'lib, yillik foiz stavkalari ham raqobatbardoshdir. Bank kreditlari orqali tadbirkorlar yangi uskunalarni sotib olish, ishlab chiqarishni kengaytirish yoki yangi bozorlarni o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'lishadi.

Obligatsiyalar esa, davlat yoki korporatsiyalar tomonidan chiqariladigan uzoq muddatli qarz qog'ozlaridir. O'zbekiston hukumati va yirik kompaniyalar obligatsiyalar chiqarish orqali moliyaviy resurslarni jalb qiladi. Obligatsiyalar

investorlar uchun qiziqarli bo'lib, ular o'z mablag'larini qo'ygan holda, belgilangan muddat ichida foiz daromad olish imkoniyatiga ega bo'ladilar. O'zbekiston obligatsiya bozori hali rivojlanayotgan bo'lishiga qaramay, bu mexanizm iqtisodiyotni moliyalashtirishda muhim ahamiyatga ega. Obligatsiyalar orqali jalb qilingan mablag'lar ko'pincha infratuzilma loyihalari, ijtimoiy dasturlar va boshqa muhim iqtisodiy tashabbuslarni moliyalashtirishga yo'naltiriladi.

Lizing - bu boshqa bir muhim uzoq muddatli majburiyat turidir. Lizing orqali tadbirkorlar uskunalarni yoki transport vositalarini sotib olish o'rniga, ularni ma'lum bir muddatga ijaraga olish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu usul orqali kompaniyalar katta boshlang'ich kapital sarflamasdan, zarur uskunalarga ega bo'lishadi va ishlab chiqarish jarayonlarini tezda boshlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. O'zbekiston lizing bozori ham tez sur'atlar bilan rivojlanmoqda, bu esa kichik va o'rta biznes uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Lizing shartnomalari odatda uzoq muddatli bo'lib, bu tadbirkorlarga moliyaviy yukni kamaytirishga yordam beradi.

Uzoq muddatli majburiyatlarning barchasi O'zbekiston iqtisodiyotining barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Ular nafaqat moliyaviy resurslarni jalb qilishda, balki iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishda ham muhim ahamiyatga ega. Masalan, bank kreditlari va obligatsiyalar orqali jalb qilingan mablag'lar ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarini rivojlantirishga yordam beradi, bu esa o'z navbatida yangi ish o'rinlari yaratadi va aholi farovonligini oshiradi. Biroq, uzoq muddatli majburiyatlar bilan bog'liq risklar ham mavjud. Bank kreditlari uchun to'lov qobiliyati masalalari, obligatsiyalar bo'yicha foiz stavkalari o'zgarishi va lizing shartnomalaridagi shartlarning murakkabligi tadbirkorlar uchun muammolar tug'dirishi mumkin. Shuning uchun, ushbu majburiyatlarni boshqarishda ehtiyotkorlik va puxta rejalashtirish talab etiladi. Umuman olganda, O'zbekiston iqtisodiyotidagi uzoq muddatli majburiyatlar mamlakatning barqaror rivojlanishi uchun zaruriy omil hisoblanadi. Ularning to'g'ri boshqarilishi va samarali ishlatilishi iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Uzoq muddatli majburiyatlar, masalan, bank kreditlari, obligatsiyalar va lizing, O'zbekiston iqtisodiyotida moliyaviy barqarorlik va investitsiya qarorlariga muhim ta'sir ko'rsatadi [6]. Ushbu majburiyatlar nafaqat moliyaviy resurslarni jalb qilishda, balki iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishda ham muhim rol o'ynaydi.

Birinchidan, bank kreditlari iqtisodiyotning turli sohalarida investitsiya faoliyatini qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Tadbirkorlar va kompaniyalar o'z loyihalarini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan mablag'larni banklardan olishadi. Bu kreditlar orqali tadbirkorlar yangi uskunalarni sotib olish, ishlab chiqarishni kengaytirish yoki yangi bozorlarni o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shunday qilib, bank kreditlari iqtisodiy faoliyatni rag'batlantiradi va yangi ish o'rinlari yaratishga yordam beradi. Lekin, kredit olish jarayonida tadbirkorlar to'lov qobiliyatini hisobga olishlari lozim. Agar kompaniya o'z majburiyatlarini vaqtida bajara olmasa, bu moliyaviy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Ikkinchidan, obligatsiyalar iqtisodiyotni moliyalashtirishda muhim vosita hisoblanadi. O'zbekiston hukumati va yirik kompaniyalar obligatsiyalar chiqarish orqali investorlar mablag'larini jalb qiladi. Obligatsiyalar orqali jalb qilingan mablag'lar infratuzilma loyihalari, ijtimoiy dasturlar va boshqa muhim tashabbuslarni moliyalashtirishga yo'naltiriladi. Investorlar uchun obligatsiyalar qiziqarli bo'lib, ular o'z mablag'larini qo'ygan holda, belgilangan muddat ichida foiz daromad olish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu jarayon investorlarning ishonchini oshiradi va iqtisodiyotga qo'shimcha resurslar kiritishga undaydi. Biroq, obligatsiyalar bo'yicha foiz stavkalari o'zgarishi mumkin, bu esa investorlarning qarorlariga ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Uchinchidan, lizing tadbirkorlarga uskunalarni yoki transport vositalarini sotib olish o'rniga, ularni ma'lum bir muddatga ijaraga olish imkoniyatini beradi. Bu usul orqali kompaniyalar katta boshlang'ich kapital sarflamasdan zarur uskunalarga ega bo'lishadi va ishlab chiqarishni tezda boshlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Lizing shartnomalari odatda uzoq muddatli bo'lib, bu tadbirkorlarga moliyaviy yukni kamaytirishga yordam beradi. Biroq lizing shartnomalaridagi shartlarning

murakkabligi va to'lov qobiliyati masalalari tadbirkorlar uchun muammolar tug'dirishi mumkin.

Uzoq muddatli majburiyatlarning moliyaviy barqarorlikka ta'siri ham muhimdir. Agar kompaniya o'z majburiyatlarini vaqtida bajara olmasa, bu uning kredit reytingiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bu esa kelajakda yangi kreditlar olish yoki investitsiyalar jalb qilish imkoniyatini cheklaydi. Shuning uchun, tadbirkorlar uzoq muddatli majburiyatlarni boshqarishda ehtiyotkorlik va puxta rejalashtirish talab etiladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston iqtisodiyotidagi uzoq muddatli majburiyatlar mamlakatning barqaror rivojlanishi uchun zaruriy omil hisoblanadi. Ularning to'g'ri boshqarilishi va samarali ishlatilishi iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Moliyaviy barqarorlikni saqlab qolish va investitsiya qarorlarini to'g'ri qabul qilish uchun tadbirkorlar va investorlar uzoq muddatli majburiyatlarni diqqat bilan baholashlari lozim. Bu jarayon O'zbekiston iqtisodiyotining kelajagi uchun juda muhimdir, chunki barqaror iqtisodiyot yangi imkoniyatlar yaratadi va aholi farovonligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avazmuratovich, Muqumov Zafar. "MILLIY STANDARTLAR BO'YICHA MAJBURIYATLARNING O'ZGARISHI VA TUGATILISHI HOLATLARINING BUXGALTERIYA HISOBIDA AKS ETTIRISH MUAMMOLARI." *FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES* 3.30 (2024): 67-75.
2. Dusmuratov, R. D., and A.S BOLTAYEV. "Buxgalteriya hisobi nazariyasi." *T.:«Fan va texnologiya* 476 (2013).
3. Abdullaev, A. J., Z. A. Qayimova, and Narzieva DM Boltaev Sh Sh. "Pul va banklar." *O'quv qo'llanma "Durdona" nashriyoti Buxoro–2021.*
4. Muxiddinov, Djaxongir. "KORXONANING MOLIYAVIY BARQARORLIGINI TAHLIL QILISH VA UNI TAKOMILLASHTIRISH, SANOAT KORXONALARIDA MOLIYAVIY FAOLIYAT TAHLILI

YO'NALISHLARI." *Инновационные исследования в современном мире: теория и практика* 3.7 (2024): 121-125.

5. Inoyatov, U. I., S. D. Yusupova, and F. R. Salimbekova. "Buxgalteriya hisobi." *Toshkent–2011*.

6. Temur, Jumaqulov. "BUXGALTERIYA HISOBI XALQARO STANDARTLARI." *MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS* 1.6 (2025): 227-229.